

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369547365> | LOG_0025

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT DUODECIMUM.

Gramen Polytrichum. Rompot bulu babi.

Hoc pusillum gramen convenit cum secunda specie *Polytrichi Apulæi* ab ADAMO LONICERO in cap. de *Polytricho aureo* descripta.

Hoc *Polytrichon Amboinense* humilis est plantula, plurimis tenuibus ac nudis adfurgens cauliculis, digitum circiter crassis, ac setæ equinæ crassitiem habentibus, quique æquales, glabri & aphylli sunt, excepto quod prima germina foliola quædam acuta referant, sed quæ mox in cauliculos excrescunt ac degenerant, horum plurimi simul locantur instar setarum porcinarum, fasciculati quasi & in palmæ latitudinem expansi, coloris primo viridis, dein ex luteo fusci, qui per subtiles intricatas fibrillas sibi nectuntur, quivis autem cauliculus sustinet capitulum oblongum, seu granulum ab utraque parte acuminatum, quod sese aperiens flosculos exhibet flavos, quique dein degenerant in vascula feminalia semen pusillum oblongum ac subtile continentia.

Post horum vasculorum lapsum nudi remanent cauliculi instar setarum porcinarum erecti, seu uti hisce in terris sese exhibet *Echinometra fetosa*, Boeloe babi dicta, quæ species quædam nocens est pomorum marinatorum, longos ac tenues gerens echinos, porcinas fetas referentes, qui facillime alicujus cutim penetrant ac lædunt, & ulcera causant.

Nomen. Latine *Polytrichum gramen*; Malaice *Rompot bulu babi*, juxta dictam formam, item *Rompot djintam*, & Amboinice *Hutta gindam*, ex forma feminum Cuminii.

Locus. Ubique crescit in sterilibus ventosisque locis & ad pedes nudorum collium inter *Calamagrostim*.

Ufus ejus huc usque nullus innotuit, & ob elegantem ejus formam hic commemoratur. Aliquando pusilla deteguntur graminea foliola sub hisce plantulis ad cauliculorum ortum, quæ ad primum intuitum pro veris ipsarum foliolis haberentur, si vero adcurate separentur, detegitur, peculiaris graminis esse foliola.

Tabula Septima

Ad Figuram primam *Gramen* exhibet *Polytrichum*.

Figura Secunda ad litt. A. speciem primam graminis caricosi denotat, litt. B. alteram ejus sistit speciem.

Figura Tertia *Pennisem* exhibet *Amboinensem montanum*.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

Gramen caricosum. Lalan.

Lalan Caricis species est peculiaris formæ, media inter Caricem verum, vulgare gramen, & Spartium. Folia gerit simplicia, angusta, sine petiolis e terra prorumpentia ensium forma, quatuor & quinque pedes alta, vix pollicem lata, tenuia, & per longitudinem costis donata, nervo firmo intermedio, ad latera acuta & lædencia, læte virentia, adeoque densa & coadunata, ut nisi deprimantur pedibus, viam inpediant; inferius angusta sunt, seseque complectuntur fasciculata.

Radix graminea est, transversaliter per terram prorepens, cui per fibrillas tam firmiter infigitur, ut evelli vel eradicari nequeat, saporis fatui seu dulcescentis. Ubique autem tales foliorum fasciculos emittit, qui inferius circa radicem aculeos aliquando quosdam gerunt, sed ad collectionum istarum latera e radice alii excrescunt acuminati caules, subulas referentes, femi digitum longi, adeoque firmi, ut pedes quodammodo lædant, si calcantur, si vero altius excrescant, in folia sese explicant.

Gramen hoc totos obcupat campos, nudosque colles tam dense & læte germinans, ut e longinquo haberetur campus *Oryza* confitus, tam luxuriose ac fortiter crescit, ut neque hortos neque silvas evitet, atque tam vehementer proræpit, ut aræ vix depurari

Tom. VI.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Het Mosagtige Gras.

Dit graasken komt overeen met het tweede geslacht van 't *Polytrichum Apulæi*; van ADAMUS LONICERUS in 't Capittel van 't Gulden wildertoon beschreven.

Dit Amboins *Polytrichon* is een laag kruidje, met veele dunne en bloote stengels opschietende, omtrent een vinger hoog, in de dikte van paartsbair, even, glad, zonder blaätjes, bebalven dat de eerste uitspruitfels eenige spitse blaätjes gelyken, dog straks in steelen veranderen, barer staan veel by malkander als verkensborstels, in bosjes van een hand breed, van verve eerst groen, daar na uit den geelen-bruin, en hangen met subtile verwerde vazelingen aan malkander. Ieder steeltje draagt boven op een langwerpig knopje of korrel, aan beide einden toegespitst, dewelke baar openende kleine geele bloempjes vertoonen, daar na werden weder zulke knopjes daar van, waar in eenig langwerpig fyn zaad schuilt.

Na 't afvallen van deze knopjes blyven de bloote steelen staan als verkensborstels, of hier te Lande een zeker slag van *Echinometra fetosa*, Boeloe babi genoemd, zynde een snode slag van Zee-appel, met lange en dunne stekels als verkensborstels, die iemand zeer ligt in de huid steeken, en daar in zweeren.

Naam. In 't Latyn *Polytrichum gramen*, in 't Malaits *Rompot bulu babi*, na de voorz. gedaante, dat is *Rompot djintam*, en in 't Amboins *Hutta gindam*, van de gedaante der zaden na 't Comyn.

Plaats. Het wast over al op dorre lugtige plaatsen, en aan 't hangen van kale heuvels onder 't *Calamagrostis*.

Van hem is nog geen gebruik bekend, en het is wegens zyn fraaije gedaante tot memorie alhier gestelt. Men vint zomtyts kleine grasblaadjes onder deze struikjes by de voeten der steeltjes, die men in 't eerste voor haar eigen blaadjes zoude aanzien, maar als men ze van malkander pluijst, zoo bevint men, dat het een byzonder gras is.

De Servende Plaat

Vertoont in de Eerste Figuur het *Mosagtige Gras*.

De Tweede Figuur by lett. A. vertoont de eerste soort van het *Snygras*. Lett. B. wyft aan deszelfs tweede soort.

De Derde Figuur wyft aan de *Amboinsche Berg Phœnix*.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

Het Sny-gras.

Lalan is een *Snygras* van een byzondere gedaante, gemengt van 't regte *Snygras Carex*, gemeen gras, en *Spartium*. Het bestaat uit enkele smalle bladeren zonder steelen, uit den grond opschietende; in gedaante van degens, vier en vyf voeten hoog, schaars een duim breed, dun, langs benen geribt, in de midden met een styve zenuwe, aan de kanten wat snydende, jeugdig-groen, en zoo dicht op malkander, dat men daar door niet gaan kan, of men moet het nedertrappen. Beneden zyn ze smal, en omvatten malkander met bosjes.

De wortel is grasagtig, in de aarde dwers kruipende, met bare vazelingen daar in zoo vast, dat men ze niet uittrekken kan, is zonder smaak, of zoetagtig. Overal zulke vergaderingen van bladeren uitgevende, die beneden omtrent de wortel zomtyts eenige steekels hebben, maar bezynen die vergaderingen komen uit de wortel andere spitse vlerken op als elfen van een halve vinger lang, zoo styf dat ze de voeten eenigzints bezeeren, als men daar op trapt, hooger werdende, openen ze hen tot bladeren.

Dit gras beslaat geheele velden, en kale heuvels, zoo dicht en jeugdig staande, dat men 't van verre voor een schoon gezaait Rystvelt aanziet, het wast met zulken ongestuimheid en forsie, dat het geen tuinen en boge bossen verschoont, en kruipt zoo geweldig voort, dat men ter

naau-

ac fervari possint, licet quotidie deambulentur, si enim per binas septimanas negligentur, has penitus obcupat & obtegit, neque ad latera facilem dat transitum, quum tam dense crescat, & campos obcupet per aliquot horas extensas, in quibus ne pedis latitudo vacua relinquatur.

Per totum fere annum caulibus ac femine destituitur, sed in medio pluviosorum mensium tempore ex centro fasciculorum foliosorum longus tenuisque excrescit caulis, quatuor vel quinque pedes altus, superius compressam sustinens plumam seu paniculam, spithamam vel pedem longam, digitum latam, in multos tenues & nodosos cauliculos distinctam, qui alba obtekti sunt lanugine, quæ instar serici splendet, & post aliquot mensium spatium avolat. Quum spicæ hæ lanigeræ progerminant, tum folia breviora & rariora sunt, quum prima longiora jam perierint.

Gramen hoc quodammodo convenit cum illo, quod in Hollandia Belgice vocatur *Helm* quoad folia, licet ejus spica sit brevior & tenuior, floribus vero lanuginosis convenit fere cum *Spartio*, herba a Dodon. libr. 7. cap. 4. descripta.

Nomen. Latine *Gramen caricosum*; Belgice *Indiaans Snygras*; Malaice & Balaice *Lalan*; Amboinice *Weri*; Ternatice *Cussu*, atque hinc *Koeskoes-campi*. Quid autem *Cussu* porro denotet, vide libro nono in capite de *Cuscuta*.

Locus. Nullibi copiosius crescit quam in cunctis Orientalibus insulis, quantum novi, tam in planis campis, quam in montibus & collibus nudis, seseque propagat in silvis sub arboribus tam silvestribus quam frugiferis magno dominorum tædio, ac præsertim iis, qui tenera plantarunt Caryophylla, quæ cito ambit, emaciat, sique non attendatur, ea penitus suffocat.

Potissimum amat solum flavum argillosum in campis, ubi tam alte excrescit, ut virum mediocris stature obtegat, & ferarum latebris inserviat.

Proficuum tamen est venatoribus, qui feras possunt investigare per depressum hocce gramen; Apri enim sedes suas figunt & latebras in hoc gramine ex siccis ipsius foliis, ex quibus tam elegans formant pavementum, ut sub hoc latere possint, ne a pluviiis tangantur.

Ufus ejus in hisce Orientalibus insulis paucus est, plus tædii quam utilitatis exhibens, quum tam impudenter sub frugiferis sese insinuat arboribus, vias obturat, & pascencia impediat pecora, unde quotannis per ignem cremari solebat, in areis nempe apricis, ubi nulla sunt domicilia vel arbores frugiferæ; Facillime ignem concipit per sicca ejus folia, in terra procumbentia, unde quam citissime ignis hic propagatur, & insignem exhibet flammam magno cum strepitu, præsertim si ventus parum fiat, unde & sæpe quodammodo periculosum est, quum non facile extinguï vel prohiberi possit, atque ulterius sæpe sese propagat, quam desideratur. Si jam semel bisve pluviae ceciderunt in crematis hisce campis, intra breve temporis spatium regerminat hoc gramen, si vero per aliquot continuos incendatur annos, emaciatur, aliaque inter hoc excrescunt gramina pecoribus proficua.

In Java & Baley, ubi nullæ sunt Sagus, ex quibus Adap conficitur, magnum præbet usum, quum quævis plebejorum domus hoc tegantur, si nempe ejus folia in fasciculos conligantur cum tenuibus Gomuto filamentis.

Tecta hæc satis densa sunt, gravia, ac diutius durant illis Adap, sed multa generant insecta & vermes præsertim Millepedes.

Pauperes Gossypium ejus conligunt sericeum in spicis proveniens, quum hæc sint apertæ, quo complent pulvinaria sua. Radices & acumina ista acuta, primo progerminantia in decoctis adhibentur, quæ præparantur ad urinas aquososque humores expellendos.

Aliis quoque admiscuntur rebus, quæ veneno infectis exhibentur hominibus, præsertim iis, qui ex nimio Opii usu urinæ subpressione laborant.

Gramen vulpinum; Malaice *Rompot bulu matta* dictum, prioris species est, sed humilior, tenuiora & angustiora gerens folia, quorum inferiora ulnæ longitudinem habent, & instar Oryzæ foliorum angusta sunt, suprema vero palmam longa, atque præterea ad inferiorem partem unum alterumve gerunt geniculum, quo cauli adcubuerunt.

In

naauwer-nood de paden vry kan houden, die men dagelyks bewandelt, want als men ze maar een paar weken niet gebruikt, zoo bedekt het dezelve, en ter zyden kan men ook kwalyk doorkomen, om dat het zoo dicht staat, velden van mylen lang beslaande zonder een voet ledige plaats te laten.

Schier 't geheele jaar door ziet men 't zonder steelen of zaad, bebalven midden in de regenmaanden komt midden uit gemelde vergaderingen der bladeren een lange dunne steel voort, vier en vyf voeten hoog, dragende boven op een smalle pluim, een span of een voet lang, een vinger breed, in veele dunne en geknopte steeltjes verdeelt, die behangen zyn met een witte wolke, als Zyde glimmende, dat na eenige maanden verstuijft. Als deze woldragende aairen voortkomen, dan zyn de bladeren korter en ydel, vermits de eerste lange vergaan zyn.

Dit gras heeft eenige gelykenisse met 't geene men in Holland Helm noemt, aangaande de bladeren, hoewel den Helm korter en dunder is, maar met 't wolagtige bloeizel komt het naby 't Spartum herba, beschreeven by Dodon. Libr. 7. Cap. 4.

Naam. In 't Latyn *Gramen caricosum*; op 't Duits *Indiaans Snygras*; op 't Maleits en Balaits *Lalan*; op *Amboins Weri*; op *Ternaten Cussu*; en daar van *Koeskoes-velden*. Wat *Cussu* meer beduide, ziet Lib. 9. in 't Capittel van *Cuscuta*.

Plaats. Het waft nergens meer dan overal, zoo veel my bekend is, in alle Oosterse Eilanden, zoo wel op de vlakke velden als op bergen en beuvels, daar 't kaal is, en dringt zig ook in de bossen onder de bomen zoo wel wilde als vrugtdragende, tot geen klein verdriet van de eigenaars, inzonderheid die jonge Nagelbomen geplant hebben, die 't met 'er gauwigheid omringt, uitmagert, en zoo men daar niet op past, verfstikt.

Het bemint liefst den geelen kleigront in de velden, daar 't zoo hoog opschiet, dat het een man van een kleine statuur bedekken, en tot schuilplaatsen van 't wilt dienen kan.

Egter is het voor de Jagers nog al profytelyk, die 't zelve kunnen naspeuren door 't neergetapte gras. De wilde verkenen maken hare woningen en spelonken in dit gras van deszelfs drooge bladeren, een zulk aardig verwulfsel makende, dat zy daar onder kunnen droog schuilen.

Gebruik. In deze Oosterse Eilanden heeft het weinig gebruik, meer verdriet dan nuttigbeden verschaffende, om dat het zoo ongestuimig onder de vrugtbomen zig indringt, de wegen toestopt, en 't weidende vee belet; dierhalven pleegt men 't jaarlyks in den brant te steeken, te weten in een open plein, daar omtrent geen woningen of vrugtbomen staan. Het ontfangt 't vuur zeer ligt wegens de droge bladeren, die op de grond leggen, loopt snel voort, en verdoont een ysselyke brant met een groot geklater, inzonderheid zoo eenige wind waait, 't welk zomtyds al wat zorgelyk is, om dat het niet te stuiten is, en als dan verder loopt dan men meent. Als 't nu een of twee malen op deze afgebrande velden geregent heeft, zoo schiet het in 't korte wederom op: dog als men dit branden eenige jaren continueert, zoo wert het ydel, en laat ander gras daar tusschen opkomen, tot het weiden van 't vee dienstig.

Op Java en Baly, daar men geen Sagubomen heeft, om Adap te maken, heeft het groot gebruik, want alle gemeene huizen werden daar mede gedekt in bosjes aan malkander gebonden, met dunne touwtjes van Goemoeto.

Deze daken zyn wel dicht en zwaar, kunnen langer duuren dan die van Adap, maar zy genereeren veel ongedierte, wormen inzonderheid en duizentbeenen.

De arme lieden vergaderen het zydagtige Cattoen aan zyne aairen wassende, als die wel geopent zyn, en vullen daar mede hunne slaapkussens. De wortelen en bovengenoemde scherpe spitzen, die eerst uitkomen, werden tot decoctien gebruikt, die men maakt om af te zetten de uryn en waterzugtige humeuren.

Zy werden ook gemengt onder andere dingen, die men ingeeft vergeve menschen, inzonderheid die door 't veel gebruik van Amphioen verstoppen van den Uryn leiden.

Vosssteerte-gras, in 't Maleits *Rompot bulu matta*, is een soorte van 't voorgaande, maar blijft lager, dunder en smalder van bladeren, waar van de onderste een elle lang zyn, zoo smal als Rystbladeren: de bovenste een hand lang, en hebben daar en boven omtrent bet onderste een of twee knakken of knietjes, waar mede zy tegen den steel aan gezeten hebben.

In

In medio formant culmum tenuem, binos ac binos cum dimidio pedes altum, qui in fummo peculiarem gerit rotundam spicam, uti in Panico, sed quæ multo minor est, ex simplicibus firmis ciliis constans instar setorum, quibus ædes verruntur, quæque minimum circiter digitum longa sunt, nunc flavescentia, nunc gilva, nunc alba, tenuiora & subtiliora: ad oras crescit Caricis, cum quo partim mixtum est in nudis collibus, & saxosis planis locis.

Radix Caricis istius penetrat apicibus suis tanquam subulis per quasvis teneras radices, quas offendunt instar Ubiorum & secundæ Satyrii speciei, quod radicem gerit instar Lampoejang.

Aliud porro *Rompot bulu matta*, supra vide sub finem secundi capituli.

OBSERVATIO.

Gramen caricosum Rumpbii videtur convenire cum illo, quod gramen Indicum *Alopecoron holosericum* majus, spica longa pappescente *Plukn. Pbyt. Tab. 92. Fig. 5.*

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

Phoenix Amboinica montana. Hulang.

Hulang quoque gramen est altum arundinaceum, sex septemve pedes altum, plurimos rectos ex una radice emittens caules, qui externe mollibus pilis instar lanuginis tecti sunt, vix pennam crassi, rotundi, & in genicula distincti, quæ per semipedis spatium distant, atque cuius folium adponitur cum illo Sirii conveniens, sed angustius, & ad oras acutum seu scindens, præsertim si retrofricetur, per longam vaginam caulium adcumbens.

Ex alis mediorum caulium alii laterales excrescunt longi caules, similia gerentes genicula & folia, ita ut una planta ingentem occupet locum, superius vero longa angustaque excrescit spica, uti in avena sterili, paleacea, & pallide fusca, aristis quibusdam donata, granulosis infidens petiolis, non pungens, sed ad tactum mollis.

Radix intricata est congeries crassarum fibrarum firmissime terræ infixæ.

Nomen. Latine *Phoenix Amboinica montana*, Ternato-Malaice quibusdam *Tagalgnana utan*, quum cunctæ *Tagalgnanæ* species ad *Phœnicem* quoque pertinent, alii autem magis proprie illam vocant *Siree utan*. *Amboinæ* nota est sub nomine *Hoelong*, in *Leytimora Hoerong*.

Locus. Nullibi crescit nisi in nudis montibus, plerumque sub Sirii plantis, cum quo maxime convenit, si tenera ejus sit planta, excepto quod *Hoelong* folia flavescent, seu ex gilvo vireant, illa autem Sirii glauca sunt.

Ufus ejus mihi huc usque incognitus est, præterquam quod inferiores juniorum plantarum caules dulci *Sagueri* potui infundantur defectu alius *Oebat*.

Radix tam firmiter terræ infixæ est, ut ne vir, quam fortis etiam sit, plantam extrahere valeat. Ex hisce signaturis *Amboinenses* edocti sunt, tumentes curare gingivas, & vacillantes firmare dentes.

Hunc in finem radices minutim conscissæ eliguntur cum radicibus *Rompot carbou*, ac frustulis quibusdam *Alleapade*, quæ simul masticantur cum *Pinanga veteri*, *Rompot carbou* autem, quod in pagis & plateis crescit, non adhibendum est, sed quod in montibus & silvestribus hortis provenit, nec ab animalium urina conspurcatur.

In de midden formeren ze een dunne balm, twee en derdehalve voeten hoog, die aan 't opperste draagt een byzondere ronde aaire, gelyk *Pannikoorn*, dog veel kleiner, van enkele styve haitjes gemaakt, gelyk borstels, daar men de buizen mede veegt, schaars een pink lang, zommige geelagtig of vaal, zommige wit, dunder en fynder: het wast aan de kanten van 't voornoemde *Snygras*, en ten deele met het zelve vermengt op kale heuvelen en steenagtige vlaktens.

De wortel van 't vorige *Snygras* dringt met bare spitzen als met elsen door alderhande teere wortelen, die ze ontmoeten gelyk *Oebis*, en de tweede zoorte van *Satyrrium*, hebbende een wortel als *Lampoejang*.

Nog een ander *Rompot bulu matta*, ziet boven aan 't einde van 't tweede Hoofdstuk.

AANMERKING.

Het *Snygras* van *Rumpbii* schijnt overeen te komen met het Indische roodagtige grooter gras als de *Alopecoris*, met een lange zagte helm van *Plukn. Pbyt. Tab. 92. Fig. 5.*

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

Het Amboinsche Bergagtige Phoenix.

Hulang is mede een hoog rietagtig gras, zes en zeven voeten hoog, met vele regte steelen uit een wortel opschietende, van buiten met zagte haitjes als wolke bekleet, schaars een schaft dik, ront, en in leden verdeelt, een halve voet van malkander staande, en aan ieder een blad dat van *Siree* gelyk, dog smalder, en aan de kanten snydende, inzonderheid als men 't agterwaarts strykt, met een lange schede tegens den steel leggende.

Uit den schoot van de middelste komen andere lange steelen ter zyde uit, met diergelyke leden en bladeren bezet, zoo dat een struik een groote plaats beslaat; boven op komt een lange smalle aair gelyk aan den wilden baver, kafagtig en ligt-bruin, met eenige baarden of draden, op korrelige steeltjes staande, niet stekelig, maar zagt in 't handelen.

De wortel is een verwerde bos van dikke vazelingen, zeer vast in de aarde houdende.

Naam. In 't Latyn *Phoenix Amboinica montana*, in 't Ternatis Maleits, by zommige *Tagalgnana utan*, dewyl alle zoorten van *Tagalgnana* ook onder *Phœnix* behooren, dog andere noemen 't wat eigentlyker *Siree utan*. In *Amboina* is ze bekend met den naam van *Hoelong*, op *Leytimor Hoerong*.

Plaats. Het wast nergens dan op kale bergen, gemeenlyk onder de planten van *Siree* gemengt, waar mede het groote gelykenisse heeft, als 't jong is, behalven dat de bladeren van *Hoelong* geelagtig of vaal-groen zyn, en die van *Siree* blaauw-groen.

Gebruik. Hier van is nog niets bekend, behalven dat de onderste steelen van de jonge struiken genomen werden, om in de zoete *Saguer* te doen by gebrek van ander *Oebat*.

De wortel houd zoo vast, dat geen man, hoe sterk by zy, een struik kan uittrekken. Uit deze signaturen hebben de *Amboineesen* geleerd, dat ze het zwellende tantvlees geneest, en waggelende tanden vast maakt.

Hier toe nemen ze de wortelen klein gesneden met de wortelen van *Rompot carbou*, eenige kleine stukjes *Alleapade*, kaarwen zulks met een oude *Pinang*, laten 't den patient in de mond houden, en daar aan kwylen, dog de *Rompot carbou* moet men niet nemen, die in de *Negoryen* en op straten wast, maar op bergen of bostuinen, daar geen vee over loopt, en dezelve bepist.